

А. С. Романова

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
канд. юрид. наук, доц.
доц. кафедри теорії та філософії права

ПОЗИТИВНА ПРАВОВА АКТИВНІСТЬ ЛЮДИНИ У ПРИРОДНО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРИ

© Романова А. С., 2016

Висвітлено філософсько-правовий підхід до розуміння позитивної правової активності людини у природно-правовому просторі, на основі свobodної волі, ціннісних атитюдів, свідомості, що пов'язані з внутрішнім переживанням, із самооцінкою людини і впливають на її правомірне існування.

Ключові слова: право, людина, атитюд, свобода, свobodна воля, правомірна поведінка, праволонна поведінка.

А. С. Романова

ПОЛОЖИТЕЛЬНАЯ ПРАВОВАЯ АКТИВНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА В ПРИРОДНО-ПРАВОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Изложено философски-правовой подход к пониманию положительной правовой активности человека в естественно-правовом пространстве, на основе свободной воли, ценностных аттитудов, сознания, связанных с внутренним переживанием, с самооценкой человека, влияющих на его правомерное существование.

Ключевые слова: право, человек, аттитюды, свобода, свobodная воля, правомерное поведение, праволонное поведение.

А. S. Romanova

POSITIVE LEGAL HUMAN ACTIVITY IN NATURAL AND LEGAL SPACE

The article deals with the philosophical and legal approach to understanding of positive legal human activity in natural and legal space, based on free will, valuable attitudes, and consciousness which are connected with moral experience, self-esteem and impact on lawful human existence.

Key words: law, man, attitude, freedom, free will, lawful behaviour, illegal behaviour.

Постановка проблеми. З огляду на те, що у реальності людина не є ізольованою і багато залежить від її оточення, виникають запитання: як визначити правову позицію людини в конкретний момент, коли вона виявляється у сфері суспільних відносин, урегульованих правом.

Людина у своїй діяльності повинна спиратися не тільки на наявні соціально-економічні та політичні умови, а й мати необхідні ціннісно-правові підстави свого становища в суспільстві. Тому однією з найважливіших цілей аналізу правової активності людини є проблема свободи існування людини у природно-правовому просторі.

Дослідження правової активності людини як найважливішого показника її існування у природно-правовому просторі особливо актуальне для розуміння і стимулювання свідомої, вольової діяльності, а також утворення нових ціннісно-правових атитюдів на основі раніше сформованих.

Необхідно виробити єдину концепцію розуміння чинників, що впливають на позитивну активність, а звідси – на правомірне існування людини у природно-правовому просторі на основі свободної волі та ціннісних атитюдів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Позитивна активність людини в науковій думці розглядається, як правило, в контексті правомірної та неправомірної поведінки, а також на основі аналізу стосунків між людьми, що проявляються у психологічному та моральному ставленні людини до людини, до об'єктів її інтересів і потреб. Цієї проблематики стосуються праці таких відомих учених, як: Т. Гарасимів, В. Лозовой, А. Маковецький, С. Сливка, О. Хеффе, В. Ядов та інші.

Дещо менше уваги учені-правознавці, філософи права приділяли особливостям впливу свободної волі й ціннісних правових атитюдів на позитивну активність людини у природно-правовому просторі.

Загалом, попри значну кількість науково-дослідницької літератури із цієї тематики, вважаємо, що доцільно аналізувати природу і сутність людини, беручи за основу проблеми її самооцінки, системи цінностей, ціннісних орієнтацій та свободної волі.

Мета статті зумовлює необхідність філософсько-правового аналізу широкого кола питань, що стосуються позитивної правової активності людини у природно-правовому просторі.

Виклад основного матеріалу. Позитивна правова активність є результатом засвоєння людиною правових вимог, перетворення їх на звичку і потребу дотримуватися закону. Для з'ясування внутрішніх процесів, що впливають на поведінку людини, має важливе значення вивчення механізмів формування правового атитюду.

Атитюд (англ. *attitude* – ставлення, установка) – це внутрішній стан готовності людини до дії, що передує її поведінці [1]. Атитюд формується на підставі попереднього соціально-психологічного досвіду, на усвідомленому і неусвідомленому рівнях та регулює поведінку людини.

Атитюди людини можуть бути правові (правомірні й неправомірні). Обґрунтованим є підвищений інтерес не тільки філософії права, а й низки інших галузевих наук до особливостей правового виховання людини, формування її активної життєвої позиції. Одним з основних регуляторів поведінки людей є їхні атитюди.

До найзагальніших факторів, що впливають на формування правового атитюду, можна зарахувати: рівень розвитку суспільної правосвідомості, систему духовних цінностей суспільства, наявну правову систему і низку інших, адже неможливо достеменно передбачити, що саме вплине на людину за тих чи інших умов.

Розвиток юридичної психології, соціології права, кримінології сприяє дослідженню атитюдів людини у природно-правовому просторі. Спираючись на доробки згаданих науковців, можна зробити висновок, що атитюди у природно-правовому просторі є частиною соціоприродних установок і мають спільні ознаки. Наука давно встановила, що вирішальний вплив на поведінку людини мають суспільні умови, в яких розвивається людина і проявляється соціальна спрямованість її свідомості [2, с. 226]. Як система потреб, інтересів, поглядів, ідеалів, спрямованість є однією із центральних характеристик атитюду на всіх рівнях.

На основі усвідомлення навколишньої дійсності, зокрема природно-правового простору, і своєї поведінки в суспільстві у людини формується ставлення до навколишньої дійсності, що є визначальною ланкою у виборі атитюду на той чи інший вид активності в суспільстві. Різне ставлення людини до умов дійсності, до буттєвого простору загалом є головною ознакою, за допомогою якої можна визначити атитюди людини, її спрямованість і поведінкову готовність [3, с. 75]. Звідси ставлення характеризується певною універсальністю, оскільки воно може розглядатися і як ознака атитюду людини, і як причина виникнення відповідного атитюду, а також відношення в певному сенсі є й частиною змісту атитюду.

Коли говоримо про атитюди людини в природно-правовому просторі, то насамперед йдеться про суспільні цінності людини (мораль, право, культура тощо), як основу класифікації атитюдів, які й визначають їхню спрямованість і є їхніми важливими ознаками. Скажімо, однією з головних цінностей суспільства є право, яке, з одного боку, слугує інтересам народу, виступає в ролі потужного інструменту в побудові правового суспільства та захисту прав і свобод людини та громадянина, а з іншого – є цінністю само по собі, як сукупність природно-правових норм.

У контексті розгляду особливостей правомірної активності людини у природно-правовому просторі важливо звернути увагу на проблеми, що стосуються можливості вибору нею того чи іншого виду власної поведінки, а також на проблеми самооцінки, системи цінностей, ціннісних орієнтацій та свободи.

Безперечно, людина у виборі власної моделі поведінки у природно-правовому просторі керується найперше свідомістю та свобідною волею. Щодо зв'язку свідомості людини і її свободи деякі науковці зазначають, що процес мислення, а як наслідок, осмислення людиною власної поведінки, зароджується з моменту, коли вона починає внутрішньо “обдумувати” свою життєдіяльність. Очевидно, що здійснення вибору передбачає оцінку, відповідь на запитання, що добре, а що погано, зокрема і в поведінці людини. Кардинально змінити поведінку людини може тільки самооцінка. Свідомість породжує вибір, людську свободу. Відтак, оскільки людина наділена свідомістю, то й має “право” вибору. Свобода – це і є здатність діяти відповідно до задалегідь ухвалених рішень. Звичайно, безглуздо говорити про свободу, якщо не існує об'єктивних можливостей вибору [4, с. 184]. У наведеному міркуванні свідомість пов'язано з внутрішнім переживанням, із самооцінкою людини. Інше розуміння свідомості: людина наділена даністю її уявлень, ціннісних установок, а також здатністю предметно сприймати світ.

Для дослідження позитивної активності людини у природно-правовому просторі важливо обґрунтувати можливість і необхідність ціннісного самовизначення людини. Слушно зауважено, що свідомість людини породжує ситуацію вибору, у якій людина керується ціннісними критеріями. Зазвичай навколо себе і в собі самій людина знаходить безліч різних ціннісних орієнтацій, іноді недосконало узгоджених між собою, і безліч думок про світ, природно-правовий простір, одні з яких чомусь вважаються істинними, а інші – хибними.

Людина, будучи істотою суспільною, соціальною, залежить від суспільства, і на формування її правової активності впливає суспільне середовище. По суті, сама людина є безпосередньо джерелом появи права, яке, удосконалюючись, активно впливає на її формування і розвиток. Ми погоджуємося з твердженням, що людина вільна у своїх вчинках тільки тоді, коли спрямовує свою волю на досягнення суспільно значущих і суспільно цінних цілей, а не миттєвих інтересів і бажань [5, с. 165]. Дії, що суперечать інтересам існування і розвитку людства, не можуть бути свобідними, вони в будь-якому випадку так чи інакше є результатом неправильного, помилкового вибору, неправильного або неповного усвідомлення необхідності. Впевненість людини в правильному розумінні своїх інтересів ще не гарантує правильності такого розуміння. Для дій людей велике значення має усвідомлення своїх основоположних інтересів в нерозривному зв'язку з комплексом інтересів оточення. Важливо, щоб ця правова активність була позитивною, зі знаком плюс щодо її оточення.

Саме прагнення людини до свободи зумовлює необхідність існування в суспільстві і соціальної (зокрема юридичної), і природно-правової відповідальності. Визнання свободи волі людини покладено в основу обґрунтування можливості регулювати поведінку людей і встановлювати відповідальність людини за свою поведінку, адже свобода волі людини тісно пов'язана з відповідальністю [6, с. 103]. Необхідність природно-правової відповідальності в природно-правовому просторі для існування свободи людини, що “виливається” у позитивну правову активність, пояснюється об'єктивними і суб'єктивними причинами. Суб'єктивною передумовою є свобода волі людини, а об'єктивною – наявність в людини свободи вибору.

Варто зазначити, що держава передовсім повинна забезпечити захист природних прав людини, адже якщо людина відчуватиме цей захист і підтримку, в неї з'явиться стимул до позитивної правової активності. За умови існування природних прав людини, і того, що вони гарантуються природним правом, цілком очевидно, що тільки певна “досконала” форма державного

суспільства, що здатна поставити людину на п'єдестал у процесі розвитку цивілізації, може гарантувати людині ці права. І навіть більше, держава мусить витворити власну правову систему на основі таких природних (істинно досконалих) прав. Безперечно, на цьому етапі існування людської цивілізації таку державу можна вважати правовою. Звичайно, ми не можемо впевнено назвати жодної країни світу, правовою, ми лише можемо сказати, що є низка держав, які максимально наближені до правових і докладають реальних зусиль для побудови громадянського суспільства. Але це питання знову ж таки дуже відносно і “хитке”, адже і правова держава, і громадянське суспільство як доконаний факт – це ідеал, а досягти ідеалу неможливо, до нього можна лише максимально наблизитися. Та й, зрештою, якби людство, припустимо, і досягнуло ідеалу в процесі власного розвитку й існування, то до чого б воно мало прагнути? Мабуть, як неможливо досягти досконалості людини, так і неможливо створити ідеального її існування, а отже, можна лише наблизитися до певної гармонії людської життєдіяльності в державі.

Дискусійним є питання, зокрема у філософії права, з приводу того, що розуміти під цінністю, ціннісними установками. Не вдаватимемось в аргументацію прихильників того чи іншого підходу до визначення цінності, проте зазначимо, що усвідомлювану цінність суб'єкт сприймає як вказівку на певний спосіб діяльності, інакше кажучи, як регулятор правомірної поведінки [7; 8].

Суспільна свідомість містить складну ієрархічну систему ціннісних регуляторів. Серед них особливе місце займає сукупність соціальних цінностей, або, як їх часто називають, загальнолюдських цінностей. Хоча кожна із цих цінностей наділена і моральним, і політичним, і правовим змістом, загальнолюдська цінність не тотожна із сукупністю конкретних ідей, вона має свої властивості, оскільки характеризує стан суспільної свідомості як єдиного цілого. Тому про стан суспільної свідомості конкретного соціального організму можна робити висновки за змістом панівних в ньому соціальних (загальнолюдських) цінностей. Разом з тим, ці цінності обґрунтовано називають загальнолюдськими, адже в їх змісті міститься інваріант, який поєднує не тільки окремі конкретні історичні стани суспільної свідомості, а й історію людської свідомості загалом.

Моральні оцінки є універсальнішими, ширшими і багатшими за змістом, а їхніми критеріями є універсальні категорії моралі – добро і зло. Вони визначають специфіку моральної свідомості, виступаючи такими оцінними критеріями. Найзагальніші категорії добра і зла є реакцією на суперечливі зв'язки між суспільством і людиною, а також між людьми. Потім з'являється необхідність оцінки всіх соціально значущих дій, що сприяють подоланню виниклих протиріч, організації діяльності в інтересах певної соціальної спільності. Крізь призму категорій добра і зла оцінюються й інші моральні поняття. Вони виступають, отже, рушійним механізмом розвитку моральних норм і моральних відносин, з-поміж конкретних моральних регуляторів: орієнтирів, вимог, заборон, приписів тощо.

З виникненням у соціоприродному просторі держави і позитивного права ці оцінки поширилися і на сферу державно-правових явищ. У сфері політики, держави, права фактично немає відносин, які були б за межами оцінок добра і зла, хоча позитивістські уявлення про ці інститути нерідко відкидають таке твердження. Розглядаючи співвідношення моральної та правової свідомості, можна зазначити, що всі правові явища і категорії підлягають моральним оцінкам і, насамперед, класифікації в категоріях добра і зла. Зокрема, правомірність поведінки визначається і крізь призму моральної свідомості: “добра” це поведінка чи “погана”. Людина, на чю індивідуальну свідомість впливали глибокі юридичні знання, передовсім у повсякденному житті, керується моральними категоріями для класифікації своєї або чужої поведінки [9, с. 83].

Отже, правосвідомість людини індивідуальна, формується на основі зовнішніх і внутрішніх чинників, а також сприяє виробленню власної поведінки у природно-правовому просторі, через духовно-моральне усвідомлення і переконання щодо належного існування і необхідність позитивної правової активності.

Правомірна поведінка людини є взагалі метою дії природного і позитивного права, а тому сприяє не лише втіленню в життя режиму законності, а й природно-правовій гармонізації суспільства, адже це наймасовіше суспільне явище. Навіть якщо припустити, що воно є простим і чітким, то детальний його розгляд виявиться доволі складним і неоднозначним. Чимало аспектів поняття правомірної поведінки людини потребують глибокого осмислення і очікують вирішення.

У реальній життєвій ситуації може трапитися й так, що людина з високим рівнем інтелектуального розвитку, політичних і моральних переконань здійснює неправомірний вчинок, діяння через відсутність знань про дотримання правової норми або через неприйняття розпорядження норм як належного, необхідного, оскільки її потреби й інтереси не збігаються з вимогами природного права. Тобто її правова активність буде негативною. Можливе й зворотнє явище. Наявність правових знань і переконань може і не реалізовуватися у вигляді позитивної суспільно активної поведінки людини через низький рівень її світогляду, індивідуального досвіду, відсутність духовних і моральних переконань. Тут також зростає небезпека появи в людини помилкових поглядів, хибних переконань, вона може потрапити під антисуспільний й аморальний вплив і, як наслідок, – вибирати різні варіанти анти-суспільної та суспільно-праволомної поведінки [10, с. 223].

Отже, позитивна правова активність людини полягає у глибокому засвоєнні правових знань, моделюванні стійких правомірних переконань, соціально активній поведінці людини. Позитивна правова активність людини залежить від наукової обґрунтованості, достовірності й глибини набутих людиною знань про право й суспільно-правові явища з подальшим практичним застосуванням цих знань, а також від ступеня сформованого ціннісного ставлення у вигляді почуттів поваги, довіри щодо права. Важливим моментом є ступінь впливу на людину соціоприродного простору і ціннісних переконань та морального виховання.

Висновок. Отож, людина активно вступає в контакт з навколишнім світом: аналізує навколишню дійсність, пізнає моральні та правові правила поведінки, суспільні та культурні цінності, сформовані в цьому суспільстві. Знаючи закономірності суспільного розвитку, людина впливає на навколишню дійсність. Суспільство і людина – взаємозумовлені явища, що існують лише в нерозривній єдності. Статус людини в суспільстві зумовлений її активністю, її здібностями, а також характером суспільних явищ.

Люди, володіючи свідомістю і волею, ставлять перед собою певні цілі, вступаючи в різні суспільні відносини, що закономірно. Важливо, щоб людина пам'ятала, що існування у природно-правовому просторі “вимагає” від неї правової активності на основі ціннісних атиюдів. Саме таке існування і поведінка повинні стати для людини самоціллю.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. М. Білоножко [та ін.]; Ін-т укр. мови НАН України, Ін-т мовознав. НАН України, Всеукр. т-во “Просвіта” ім. Тараса Шевченка. – К.: Дніпро, 2009. – 1332 с. 2. Цимбалюк І. М. Психологія / І. М. Цимбалюк. – К.: Професіонал, 2004. – 304 с. 3. Ядов В. А. Личность как субъект социальной активности / В. А. Ядов // Активность личности в социалистическом обществе. – М.; Варшава, 1974. 4. Керимов Д. А. Философские проблемы права / Д. А. Керимов. – М.: Мысль, 1972. – 476 с. 5. Хейфе О. Политика. Право. Справедливость. Основоположения критической философии, права и государства / О. Хейфе; пер. с нем. В. С. Малахова. – М.: Гнозис, 1994. – 328 с. 6. Уилсон Р. А. Квантовая психология / Р. А. Уилсон; пер. с англ.; под ред. Я. Невструева. – Киев: ЯНУС, 1988. – 224 с. 7. Кушерець В. І. Антропология права: навч. посіб. / В. І. Кушерець, В. М. Кравець, С. О. Мосьондз; за ред. В. І. Кушереця. – К.: Знання України, 2011. – 224 с. 8. Маковецький А. М. Формування морального світу особистості та її ціннісних орієнтацій в кризовий період життя суспільства: автореф. дис. ... д-ра соціол. наук: 22.00.04 / А. М. Маковецький. – К., 1994. – 36 с. 9. Кругов Н. Н. Мораль в действии (О закономерностях влияния морали на поведение личности) / Н. Н. Кругов. – М.: Политиздат, 1977. – 256 с. 10. Честнов И. Л. Постклассическая теория права: моногр. / И. Л. Честнов. – СПб.: Алет-Пресс, 2012. – 650 с.